

Zárójelentés

Az OTKA támogatásának köszönhetően felállt a magyar színháztörténet utolsó évtizedeiről történészi állításokat és olvasási rendet kínáló felület: a www.philther.hu oldal.

A *Philther* – a *philology*-ból és a *theatre*-ből képzett mozaikszójáték – a magyar színháztörténet elmúlt évtizedeinek feldolgozása a digitális kultúra eszközeivel. Kutatásunk azt a munkát folytatta, amelyet Bécsy Tamás, Székely György és Kerényi Ferenc kezdtek el még az 1980-as években, és főként nekik köszönhető, hogy a *Magyar színháztörténet* három, az 1790-1873, 1873-1920 és 1920-1949 közötti időszakokat elemző kötete megjelent. Az 1949 utáni korszak ezekhez hasonló volumenű feltárása mindmáig nem történt meg, ezt a hiányosságot pótoljuk a projekt indításával. A mi kutatásaink eredménye azonban nem könyv, hiszen a *Philther* a monográfiák egysíkú papírlapjáról kilépve a világháló adta lehetőségekkel, a fényképek, mozgóképek, szöveges és más típusú hivatkozások mozgékonyaságával szemlélteti a színház háromdimenziós működését. Már a kutatás metodikájával komplex művészeti formaként ragadja és mutatja meg a színházat, hiszen olyan generáció számára készül, amely az Internet globális infrastruktúráján szocializálódott, és olyan rendszert hoz létre, amely a *képi fordulat* után felnövekvő közönség számára kínál megfelelő olvasási stratégiát.

A *Philther* nem intézménytörténet és nem civil színháztörténet. A *Philther* a színháztörténeti múlt alapegységeire, az előadásokra épül, és ezek rekonstrukciója révén rajzolja ki a magyar színháztörténet elmúlt bő hatvan évének kánonját. A *Philther* olyan honlap, amely két nagy részből áll, az *Elméleti közelítések*ből és a *Történeti elemzések*ből, ezek nyilván a színházi kutatások két fő területét érintik: a teóriát és a históriát. Az elemző részek egyaránt 6000 karakteres blokkokat tartalmaznak, amelyek hosszukban igazodnak a színházi recenziók és a neten egy ablakban olvasható szövegek átlagos hosszához. Limitáltuk az elemzések hosszát, ám ez nem megy az alaposság, elmélyültség rovására, mert határozott rendbe sűrítjük az előadások emlékeinek analízisét. A *Történeti elemzések* tehát előadásokra fókuszálnak, és rájuk kattintva elsőként megjelennek az alapadataik. Fontos döntés volt, hogy az előadást a rendező nevével, az előadás címével és a bemutató idejével nevezzük meg (tehát például Ascher Tamás: *Három nővér*, 1985.), ezzel is demonstratívan és hatékonyan eltávolítva az előadás fogalmát az irodalomtörténeti apparátustól.

A www.philther.hu felületen ezektől az alapadatoktól nyitható meg az előadás elemzése, amely hat problémakör mentén, a kortárs színháztudomány előadáselemzési protokollja szerint épül fel. Elsőként mindig az (1) *Előadás színháztörténeti kontextusát* tárjuk fel, amely egyben a jelentőség kérdésére, az előadás kiemelődésének okaira is választ ad. Ezt követik a (2) *Dramatikus szöveg, dramaturgia* problémáját, a (3) *Rendezést*, a (4) *Színészi játékot*, a (5) *Színházi látványt és hangzást*, valamint (6) *Az előadás hatástörténetét* tárgyaló alfejezetek. Ezek az adott előadás jellegét követve változó terjedelműek és hangsúlyúak lehetnek, és vizuálisan kiemelődnek belőlük azok a részek (nevek, fogalmak, megfogalmazások), amelyekre kattintva ablakok nyílnak a jobb oldalon képekkel, mozgóképekkel vagy szöveges idézetekkel, hivatkozásokkal. Vagy épp átvezetnek más előadások elemzéséhez, ezt a belső linkek rendszerének nevezzük, és különösen fontosnak tartjuk, hiszen a történetiségben feltárt kapcsolati rendszereket ezek teszik láthatóvá. A terveink szerint (ebben a kiterjedésben) mintegy 300-400 elemzett

előadás kereshető is lesz: időrendben, cím és rendező szerint, valamint különféle tematikák mentén.

Mindez egy sajátos kánon rajzol ki: az elmúlt évtizedek legnagyobb hatású hagyományait demonstráló előadásokét. Egyrészt a magyar színházkultúra lingua francáját jelentő (lélektani és társadalmi) realizmus csúcsteljesítményeit, másrészt az ettől eltérő, az avantgárd kezdeményezésekre építő, neoavantgárd és posztmodern/posztdramatikus irányba elmozduló teljesítményekét. Mégpedig úgy, hogy itt az áll a fókuszban, ami a legtöbb színháztörténetből kimarad, mégis amivel a színháznéző találkozik, és ami a saját tapasztalatainkat is formálja: az előadás.

A kutatás első fázisában kiválasztottuk az első és a második nyilvánosságban domináns, hatástörténeti elemzésekkel igazoltan kánonformáló előadásokat, s elkezdtük a tényleges elemzési munkát. A *Történeti elemzések*re épülnek az *Elméleti közelítések* az átfogóbb jellegű interpretáció szintjén, amelyeknek 6000 karakteres blokkjai a konkrét előadások által felvetett problémákat és összefüggéseket tárgyalnak. A lehetséges kapcsolódásokra koncentráló és a bennük rejlő lehetőségeket kibontó hypertextek ezek is, tehát a belső linkek rendszere és a felnyíló ablakok itt is működnek. A végeredmény pedig egy elemzés-háló, amely eltér a lineáris olvasatot kínáló könyvformától, és összetettségéből adódóan inkább rétegzett olvasást biztosít. Az általunk kialakítandó színháztörténet tehát vertikálisan működik, és a kattintás preferenciája, a belső linkek által felkínált utak közötti szabad választás révén számos egyéni olvasatot tesz lehetővé.

A kutatásban újszerűséggel bír az egész gondolati-logikai mátrix, amely sokkalta informatívabb, mint a különböző színháztörténeti összefoglalók, és persze az egyes elemzések is. Mégpedig azért, mert a színházolvasás modelljeiként használjuk a tárgyalt előadásokat, és e modelleket a kortárs európai színháztudományos nyelv és látásmód határozza meg. Nem a színházi emlékek összegyűjtéséből következő ismeretek közvetítése tehát a célunk, hanem a történeti jelenségek elemzése a kortárs elméleti felismerések, terminusok és interpretációs stratégiák révén. A metodikánk ezért reprodukáló feladatok mellett bőven igényel kreatív feladatokat is. Főleg, hogy az újrendezés értelmében vett elemzéseket alkotunk, még ha rekonstrukciónak hívjuk is.

S fontos kiemelni, hogy ennek az alapkutatások sokaságára épülő munkának kifejezetten nagy az alkalmazás iránti igénye, ezért célzottan érvényesíti a hasznosítás, a dinamikus felhasználhatóság szempontjait. Azaz jól és közvetlenül alkalmazható ismereteket kínál a magyar színház történetéről.

Az alapkutatás kezdeti fázisa, a projekt jellegéből adódóan, rendkívül szorosan összetartozott a web-felület működésének kialakításával. Ez a kutatás a multidiszciplinaritás nyelvváltó kategóriájába tartozik. A tudományos törvényszerűségek felismerését nem(csak) a tudomány nyelvalapú matériájában, de az információt másként kezelő és másként értelmező digitális kódban is meg kellett fogalmazni. Minden elért eredményt azonnal a web-programozó és a web-felület-tervező nyelvére kellett lefordítanunk, így a projekt igen hamar bitekről és file-okról és tárhelykapacitásról, képformátumról és felbontásról kezdett szólni, s ez határozottan átformálta a történelemírásról kialakított, papíralapú koncepcióinkat.

A kutatás eredményei közül (a felület elindulásán túl) a csapat létrehozása a legfontosabb tudományetikai hasznunk. A kutatás metodikai alapjait a több évtizedes oktatói és történészti tapasztalattal bíró senior-kutatók fogalmazták meg, de az alapkutatásnak jellegzetessége a csapatmunka, a műhelykonzultáció, a módszer terjesztése. Stabil szerzőgárdával, kollégákkal és doktoranduszokkal kétheti

rendszerességgel műhelyfoglalkozásokat tartottunk négy éven át, hiszen a magyar színháztörténeti kánon elemeit választottuk elemzésre.

A projekt első szakaszában a senior-kutatók kialakították azt a munkacsoportot, mely doktoranduszokból és már fokozattal rendelkező színháztörténészekből áll. A kutatás lendülete visszaigazolta a döntést: az oktatói (PhD-témavezetői) és a kutatásvezetői feladatok kiválóan összeegyeztethetők. A senior-kutatók lassan két évtizede dolgoznak együtt, ebben a projektben is jól hasznosítható a *Theatron Műhely* működtetésében és a *Theatron* periodika kiadói gyakorlatában szerzett kutatásszervezési tapasztalatuk.

A csapat feladatmegosztását, szinergikus tevékenységét tisztáztuk: a három senior-kutató elsősorban egyesével, de összességében közösen is felelősséget vállal a tudományos tartalom definíciójáért, a web-keretek kialakításáért és a szaktudományos kommunikációért. A projekt keretében alkalmazott hallgató a projekt adminisztrációs feladatait viszi. A kutató-hallgatók saját (vállalt) területükért, annak minden alapkutatási mozzanatáért felelősek. A csapat állandó elektronikus kommunikációját a projektvezető irányítja, a kétheti rendszerességgű műhelymunka megbeszélések pedig a csapatmunka személyességét és hatékonyságát igazolták.

Kutatócsapatot formáltunk a projektet 2010-ben befogadó KRE BTK-n működő Színháztudományi Tanszéken, a Pécsi Egyetem BTK-ján doktori képzésben részt vevő hallgatókkal, a Színház- és Filmművészeti Egyetem doktori képzésében is létrehoztuk a Philther-sejteket. 2012-ben Erdélyben is munkacsoportot alakítottunk abból a felismerésből kiindulva, hogy a kolozsvári, a marosvásárhelyi, a sepsiszentgyörgyi stb. előadások tudottan, de nem feldolgozottan meghatározó elemei a magyar színháztörténetnek. Harag György, Tompa Gábor, Bocsárdi László stb. rendezései nemcsak az irodalomtörténeti kánont befolyásolták (pl. Sütő András megszólaltatásával), hanem vendégrendezéseikkel a színházi formanyelvet is befolyásolták, helyenként átírták.

A kolozsvári és a marosvásárhelyi egyetemeken oktató színháztörténész kollégákkal létrehoztuk azt a csoportot, mely első lépésben az 1949 utáni erdélyi bemutatókat rendszerezte. Az erdélyi színházi előadások archívuma meglehetősen hiányos, gyűjtőhelyük maguk a színházak, az információáramlás a digitális korszak előtti technikai feltételekkel működik. A kutatást segíti a román televízió magyar nyelvű adásainak szerkesztősége is, mely kérésünkre elkészítette az általuk közvetített színházi felvételek listáját. Ezek a felvételek videoszalagon és filmszalagon vannak, digitalizálásuk (a projekt nyújtotta szellemi inspiráció okán) elkezdődött.

A projekt keretében létrehoztuk az Újvidéki Egyetemen is a *Philther*-sejtet, mely a szabadkai és az újvidéki előadások felkutatását indította el. A dokumentumok szétszóródása miatt itt végezzük kollégáinkkal a bölcsészetben igazán hagyományos értelemben vett alapkutatást.

A kutatás disszeminációjára minden évben nemzetközi konferenciákat szerveztünk. Az első a Magyar Tudományos Akadémia Színház- és Filmtudományi Bizottságával 2011-ben, majd évente a befogadó intézményben, 2013-ban az Akadémián ismét. A konferenciák során széles szakmai körben teszteltük terveinket, s fontos döntéseket hoztunk meg: a színházi net-filológia látható felülete független lesz minden intézményi háttértől, erre az OTKA-támogatás finansziális lehetőséget teremt. A konferencia visszaigazolta és pontosította elképzeléseinket: a magyar színháztörténeti múlt feldolgozására, az elmúlt hatvan év eseménytörténetének, a másodlagos nyilvánosság szerepének értelmezésére a megfelelő formát választottuk. A web-filológia bővíthető, a net-olvasó tudásától, felkészültségétől, szakmaiságától is alakuló

struktúrája lesz annak a színháztörténeti múltnak, színházkulturális kontextusnak, amit éppen most rendezünk először történeté.

A konferenciákon néztünk szembe először a projekt médiafelületének és a konferenciák kommunikációs csatornájának nehezen összeilleszthető karakterével. A gond nem is a szélessávú internet-igényünkben rejlett, hanem abban a bölcsészkonferenciáktól egyelőre idegen prezentációs technikában, mely az alapkutatót ugyan a net éppen alakuló filológiai apparátusára szabja, míg a konferencia-előadás elvárt tudományos apparátusa a szóbeliség.

A konferenciákon komoly kritikákat kaptunk, sokat profitáltunk belőlük, hiszen az olvashatóság versus tömörség, a net-háló versus alaposság, a link-rendszer versus akadémiai írás szempontjait nehéz harmonikusan ötvözni, de a projekt első négy éve lehetőséget adott a teljesen új filológiai forma kidolgozására. Felismertük: az internetes technikai lehetőségekre épülő, a folyamatos narratívák hátterében is az intertextuális hálórendszert meglátó történészi gyakorlat mozgatja a *Philther*-projektet. A konferenciák anyagát a *Theatron* színházelméleti periodikában megjelentettük.

Az eredmények összegzése:

- Létrehoztuk a www.philther.hu oldalt.
- Kibővítettük a kezdő kutatócsapatot. Hat önálló sejtet hoztunk létre, melyek a senior-kutatók irányításával végzik a *Philther*-kutatásokat.
- Kialakítottuk azt a háromszáz előadást tartalmazó korpuszt, mely a magyar színháztörténeti hagyományt európai hatástörténetében helyezi el.
- A *Philther*-módszert általánosan ismertté tettük.
- Definiáltuk a színházi előadás fogalmát.
- Megkezdtuk a színháztörténeti múlt feldolgozását.
- Meghatároztuk a leírás/megnevezés formáját.
- Kialakítottuk azt a struktúrát, mely minden kiválasztott előadásra érvényes lehet legyen szó opera, tánc, báb vagy alternatív színházi produkcióról.
- Pontosítottuk a web-filológia hivatkozási kereteit.
- Elkészítettük az első ötszáz mintaelemzést.
- Hat nemzetközi konferenciát szerveztünk.
- Együttműködő partnereket vontunk a projektbe: az OSzMI felajánlotta fotótárának megnyitását a projekt előtt (a képek szerzői joga egyelőre tisztázásra vár), a C3 szponzorálja a tárhelybővítést.
- Projektismertető előadásokat tartottunk az OSzMI-ban, az ELTÉ-n, Pécsen, az SZFE-n, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen, Salzburgban, Berlinben, a Columbián, a Kenti Egyetemen, a Sorbonne-on.

A kutatás folytatása

A hazai és a nemzetközi visszajelzésekre kreatívan reagálva tervezzük elkészíteni a projekt angol nyelvű változatát is. A közvetítőnyelvvel sikeresen kapcsolhatjuk a régió és Európa színháztörténeti múltjához a magyar nyelvű színjátszás eseményeit, s ezzel a hatástörténet mechanizmusait kiterjesztve pontosabb megértéssel fordulunk a

vendégszínházak hatásmechanizmusa, a medialitás technikai lehetősége, a színházi formanyelv hagyományozódása felé.

A projekt az erős kiterjedés fázisában van. Tucatnyi doktori dolgozat épül erre a tematikára, legalább félszáz bölcsész szakdolgozat használja metodikáját, posztdoktori kutatások épülnek a meglévő eredményekre. Nemzetközi konferenciákon az utolsó években jelentünk meg kutatásaink látható struktúrájával, s a mikrotörténetírás és a net-filológia kapcsolásának jól használható, oktatható és olvasható, a felhasználóra szabott változatát, tehát magát a *Philther* projektet, megtisztelő tudományos figyelem kíséri. Ennek további támogatására kérjük a Tudományos Kutatási Alapot.